

leolvasniuk a tanulóknak, és különböző szövegértési kérdések is kapcsolódnak a feladathoz. A *János* és *Iván* nevek közti rokonságot egyenlet segítségével kell levezetni, a települések egykori tulajdonosának keresztnévét pedig keresztnevtvénybe kell beírni. Ebben a fejezetben számos kreatív szövegalkotási gyakorlat található, ilyen például a versírás egy keresztnévről megadott szempontok szerint, keresztnevvel összefüggő településnevekről szóló kiselőadás készítése vagy névcsúfoló írása. A harmadik fejezet gyakorlatai egyértelműen a reflexió és az értékelés gondolati műveleteit igénylik, hiszen az eddig tanultakat a diákoknak saját családjuk keresztneveivel kapcsolatban kell alkalmazniuk. Ebben a részben is megjelenik grafikus szervező egy névcsaládfával kapcsolatban, majd olyan kérdések következnek, amelyek a család keresztneveinek gyakoriságát, becészését, motivációját tárják fel. Ez a fejezet segít abban, hogy a feladatok élet- és élményszerűvé váljanak a tanulók számára, hogy minél közelebb érezzék magukhoz a témát.

4. Összegzés. A munkafüzet gyakorlatai a színes névtani tudás átadása mellett a szótár-olvasás alapelveinek is megfelelnek. A munkafüzet feladatainak segítségével a szótár-olvasási képesség valódi kompetenciává válhat, amely alapvető feltétel a folyamatosság elvének érvényesüléséhez. A gyakorlatok számos anyanyelvi témakörben megjelenhetnek, hiszen a névtan mellett a jelentéstan, a stilsztika, a nyelvtörténet, a szociolingvisztika tanításakor is beépíthetők a tanórába. Szinte minden feladatban érvényesül a szövegközpontúság elve, mert a diákoknak vagy a *Keresztnevet* enciklopédiája előszavát, vagy az enciklopédiában szereplő szócikkeket kell feldolgozniuk ahhoz, hogy meg tudják oldani a feladatokat. A szövegközpontúság nemcsak a feldolgozandó, hanem a létrehozandó szövegekben is megjelenik, hiszen a diákoknak lehetőségük van versírásra vagy kiselőadás készítésére is. Megfelelnek továbbá a munkafüzet feladatai az életszerűség elvének is, nemcsak azért, mert a keresztnevvel kapcsolatban mindenkinek van tapasztalata, hanem az utolsó fejezet miatt is, amely segíti a bevonódást a névtani ismeretekbe. A feladat-típusok sokszínűsége a problémamegoldás elvét is biztosítja, mert az előzetes tudás aktíválása mellett az információkeresésre, az integrálásra és a reflektálásra épít.

GONDA ZSUZSA
Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

HERWIG KRAUS, Sowjetrussische Vornamen. Ein Lexikon [Szovjet-orosz utónevek. Lexikon]

Walter de Gruyter, Berlin–Boston, 2013. 219 lap

1. A szovjet időszak kuriózumai közé tartoznak a kommunista ideológia által inspirált új, „forradalmi” utónevek – áll a német nyelvű kis kötet hátsó borítóján. Ez a lexikon az orosz történelemnek, illetve az onomasztikának egy eddig kevésbé kutatott fejezetét vizsgálja meg, és elsőként teszi lehetővé az olyan, 1917 után tömegével alkotott mester-séges utónevek módszeres felfejtését, mint a *Lenmar*, a *Marksen* vagy a *Ninel*. Az ortodox

egyház a bolsevik hatalomátvétellel elvesztette monopóliumát a névadásban: az egyházi naptárban található nevek helyett bármely szó adhatóvá vált utónévként.

A kötet egy 33 oldalas bevezető tanulmánnyal indul, amelyben a rövid történeti áttekintést (1–9) egy – kissé ötletszerűnek tűnő – tipológia (9–33) követi.

2. A bevezető tanulmány első két bekezdése arra mutat rá, hogy ideológiai okokból az eddig megjelent szovjet-orosz utónévkönyvek és -listák nem tartalmazzák az 1917 után keletkezett utónevek töredékét sem, így tehát ez a mű úttörőnek tekinthető.

A következőkben (1–9) azt taglalja a szerző, hogy az 1918 elején kiadott, az egyház és az állam szétválasztását kimondó dekrétumnak milyen hatása volt az utónévviselésre. Innentől kezdve nem az egyház, hanem a szülők joga volt a gyermeknek utónevet adni, de sok esetben előfordult, hogy egy munkásklub, házbizottság vagy ifjúsági szövetség tagjai döntöttek egy újszülött nevééről – olykor a szülők beleegyezését sem kérve. 1924 és 1930 között tömegével jelentek meg olyan naptárak, amelyek az új utóneveket propagálták. Nemcsak az egyházi neveket, hanem magát az 1917-ig mindenki számára kötelező keresztelőt is ki akarták iktatni, így kialakították a hivatalos névadó ünnepség rítusát, amelyen kollégák, valamint párt- és államfunkcionáriusok előtt kapott nevet az újszülött, illetve kaphatott új nevet egy korábban megkeresztelt felnőtt vagy fiatal.

A szovjet névtani irodalomban az új típusú nevek megjelenését sokáig a nép spontán reakciójának tartották a korábbi egyházi névviselési kötelezettségre, a mesterkéltnéveket félresikerült alkotásoknak nevezve. Figyelmen kívül hagyták tehát azt a tényt, hogy a 20-as és 30-as években a bolsevik állam erőszakosan terjesztette a „forradalmi” utóneveket. Mindenesetre az első évtizedekben az újszülöttek 95%-a továbbra is hagyományos utónevet kapott; elsősorban a nagyvárosi párt- és államfunkcionáriusok, hadseregeparancsnokok és a titkosszolgálatokhoz tartozók családjainak körében terjedtek az új utónevek.

Az egyházi naptárt még az 1880-as években revízió alá vették, így kb. 900 kanonizált férfi-, illetve mintegy 250 női név maradt benne. Ehhez képest a bolsevik hatalomátvétel utáni évtizedekben nagyjából 3000-rel nőtt az adható utónevek száma, viszont nehéz megmondani, hogy minden új kreációnak volt-e valódi névviselője. És bár a „forradalmi” utónévadás rövid életű jelenségnek bizonyult, a 20-as és 30-as évek szokatlan kreációi a mai napig nem elhanyagolható számban lelhetők fel utó- vagy apai névként. Az előbbire jó példa *Barikád Vjacseszlavovics Zamüsjajev* (az Orosz Tudományos Akadémia levelező tagja, született 1925-ben), az utóbbira *Szergej Vlagyilenovics Kirjenko* (1998-ban orosz kormányfő, született 1962-ben) neve.

Sokan a nagykorúságuk elérésekor nevet változtattak, így szabadulva meg a folyamatos gúnyolástól, kicsúfolástól. Másoknak politikai okokból kellett más nevet választaniuk maguknak: az ideológiai fordulatok után a kegyvesztett vezetők (Trockij, Berija, Sztálin stb.) nevéből képzett utóneveket jobb volt lecsereálni.

3. A bevezető tanulmánynak mintegy a háromnegyede (9–33) a „forradalmi” utónevek keletkezéstipológiájával foglalkozik, bár sajnos eléggé esetlegesen, az egyes kategóriák nem túl logikusan követik egymást. Itt csupán a bolsevik politikai berendezkedésre leginkább jellemző típusokat emelem ki, a többit csak felsorolásszerűen említtem meg.

Az új típusú utónevek jó része személynévi eredetű, elsősorban a politikai vezetők nevei váltak új nevek alapjaivá. Néhány példa: *Karl*, *Marlen* (< *Marx* + *Lenin*), *Engfrid* (< *Engels* + *Friedrich*), *Viulen* (< *Vlagyimir Iljics Uljanov Lenin*), *Ninel* (Lenin neve

visszafelé olvasva), *Sztator* ('Sztálin győz'), *Besztrev* (< *Berija*), *Nyiszerh* (< *Nyikita Szergejevics Hruscsov*). A Lenin személy-, apai, család- és fedőneveiből keletkezett utónevekből 548-at, a Sztálinéiból majdnem 100-at számolt össze a szerző, a teljesség igénye nélkül. Trockij nevéből is több név keletkezett (*Ledat*, *Troledav* stb.), de a kegyvesztése után az ő nevéből képzett utóneveket viselőknak más utónevet kellett regisztráltatniuk, nehogy trockistának bélyegezzék őket. 1956 februárja után Sztálin nevét sem volt ildomos viselni, de ekkor csak néhány utónevet kellett kissé módosítani: *Melsz*-ből *Mel* (< *Marx + Engels + Lenin*) lett, *Melszor*-ból *Melor* (< *Marx + Engels + Lenin + 'októberi forradalom'*), a Sztálin nevére utaló *sz-t* kivették belőlük. A vezető politikusok nevéből a rendszerváltás után, sőt napjainkban is keletkeznek új utónevek, ilyenek többek között a *Bonyel* és a *Borelj* Borisz Jelcin, a *Vlapunal* ('Vlagyimir Putyin – a vezérünk') Vlagyimir Putyin vagy a *Medmia* (2011-es adat!) Dmitrij Anatoljevics Medvegyev nevéből.

A jelentős külföldi kommunisták nevei is válhattak új alkotású utónevek alapjaivá, így jött létre az *Ibarruri* Dolores Ibarruri, a *Dzsonrid* John Reed, a *Klarceta* Clara Zetkin, a *Kun* Kun Béla vagy a *Meljd* (< *Marx + Engels + Lenin + Dimitrov*) Georgi Mihajlov Dimitrov nevéből. Mintegy ennek a folyamatnak az ellentétéként a külföldi kommunisták szovjet vezetőkről nevezték el a gyermekeiket (pl. az ismert venezuelai terrorista, Carlos eredeti neve is *Ilich Ramírez Sánchez*).

Nemcsak kortársak, hanem korábbi hősök (a dekabristák és más forradalmárok, sőt francia forradalmárok, szocialisták és kommunisták) nevéből is keletkeztek utónevek (pl. *Dekabrina*; *Bakunyin* Mihail Alekszandrovics Bakunyin nevéből; *Robeszpjer* Maximilien de Robespierre nevéből), illetve külföldi tudósok, politikusok stb. nevéből is (pl. *Galilej*, *Kosut*, *Kolumb*). A görög–római mitológia és történelem is több utónevet inspirált (*Zevsz*, *Arhimed*, *Vergilij* stb.).

Az uralkodó állampárt történetére, intézményeire, jelszavaira, jelképeire, ünnepeire utaló szavakból, nevekből is sok utónév keletkezett, igen gyakran rövidítés révén. Egy kis ízelítő ezekből: *Boljsevik*, *Cseka*, *Veor* ('a nagy októberi forradalom'), *Kominta* (a *Komintern* névből), *Zaklmena* (az *Internacionálé* mint himnusz első sorának egyik szavából), *Krasznojaja* ('vörös').

A gazdasággal (erőszakos iparosítás, pénzügyek, mezőgazdaság) kapcsolatos fogalmakból is jó néhány utónevet alkottak, ilyen a *Sztazik* (sztálingrádi traktorgyár), *Elektrifikacija* ('villamosítás'); *Dinara* ('dínár'), *Pjatiletka* ('ötéves terv'); *Kolhoz*, *Kombájn*, *Melioracija* (talajjavítás), *Kukucapolj* ('a [takarmány]kukorica a mezők királynője').

Utónévalkotás kiindulópontja lehetett továbbá: valamely jeles dátum vagy időszak; a gyermek születési helye; egyéb földrajzi hely vagy fogalom; valamelyik égitest(csoport); egy sarkkutató expedíció; a kereszténység előtti névkincs, illetve a valaha kanonizált, ám a kánonból legkésőbb az 1880-as években kihullott utónévállomány; a szülők vagy valamelyik más rokon neve; az irodalom és más művészeti ágak szereplői, sőt műfajai; a sport, a tudományok, az űrutazás, a hadászat szakszókincse; valamely foglalkozás megnevezése vagy valamilyen elvont fogalom. Több utónév azonban egyszerűen jól hangzó fantáziánév volt, de néhány esetben negatív töltetű szó vált egy-egy utónév alapjává. Az is előfordult, hogy az inkompetens, olykor ittas hivatalnok félreírt egy már létező utónevet az anyakönyvben, így keletkezett egy új név.

4. A tanulmány foglalkozik néhány speciális kérdéskörrel is: a két- és többemű utónevekből képzett apai nevek nehézségével, az új típusú és már bevett – sokszor

külföldi eredetű – utónevek között fennálló homonimitással, az orosz *o* betűnek az új nevekben való gyakoribb megjelenésével, a nem orosz nyelvű területeken az orosz eredetű neveknek és a nemzeti nyelvi elemeknek a kombinálásával létrejött nevekkel, az ideológiai indíttatású családnév-változtatásokkal, a testvéreknek, különösen ikreknek javasolt és/vagy adott névpárokkal, illetve a rendszerváltás után keletkezett, a szovjet névalkotásokhoz hasonlító parodisztikus nevekkel (pl. *Dazdrapovpen* 'Éljen a nyugdíjak emelése!'). Külön bekezdést kapott az a tény is, hogy az alapul szolgáló neveket oda- és visszafelé olvasva is fel lehetett használni új típusú utónevekhez.

5. A névtári részt egy újabb, fél oldal terjedelmű bevezető előzi meg (36), amelyből kiderül, hogy a névtár 2818 névcikket tartalmaz, a legtöbbet a szovjet időkből, de néhányat a későbbi névalkotások közül is. Kimaradtak viszont az átvételek a modern és az ókori nyelvekből, valamint a nem orosz nyelvű névalkotások, illetve a játékos, parodisztikus nevek is, amelyekre csak a bevezető tanulmányban utal a szerző. Az egyes névcikkek (a latin ábécének megfelelő) betűrendben követik egymást, a felépítésük pedig a következő: A német tudományos átírású, félkövérrel szedett utónevet zárójelben követi annak eredeti, cirill betűs alakja. Ezután az adott utónév eredetének ismertetése következik; ez sokszor mindössze egyetlen közzzó vagy tulajdonnév. Azonban ahol szükséges – különösen személynévi eredet esetén –, egy-két mondatos történelmi háttér, illetve életrajzi adatok egészítik ki a névcikket. A több közzzó és/vagy tulajdonnév elemeiből álló utóneveknél az adott alkotóelemeket szintén félkövérrel szedték. Többféle lehetséges etimológia esetén az egyes magyarázatokat szögletes zárójelbe tett számok jelölik. A névcikk végén eltérő betűtípussal szedett forrásmegjelölés áll, ez lehet szakirodalmi hivatkozás vagy internetes oldalakra/fórumokra való utalás. Egy példa, amely szinte mindent tartalmaz a fent felsoroltakból: „**Silen** (Силен) – [1] von russ. **сила** **Lenina** (die Macht Lenins) ◊ Mironov, S. 344 – [2] von russ. **socializm i Lenin** (Sozialismus und Lenin) ◊ revim.narod.ru.”

6. A kötetet gazdag – a témából fakadóan érthető módon elsősorban orosz nyelvű művekből álló – irodalomjegyzék (211–215) és a gyakran hivatkozott internetes források listája (216) zárja, továbbá egy függelék, amelyben Rada Nyikiticsna Adzsubej (Hruscsova) egy levelének eredetije, illetve annak német fordítása olvasható (218–219). Ebben Adzsubej asszony leírja, hogy a *Rada* nevet azért kapta, mert ukrán származású édesanyja nagyon boldog (*pađa*) volt a születése miatt; a nevének nincs köze az ukrán *pađa* 'tanács' szóhoz.

7. A kötet (német) nyelvezete világos, érthető, ám a bevezető tanulmány tagolása lehetne logikusabb, áttekinthetőbb, ha alfejezetekre volna tagolva. Ezt némileg pótolja, hogy az egyes keletkezési típusok megnevezése, valamint a speciális kérdéskörök hívószavai félkövérrel vannak szedve.

A névtipológiát is jobban át lehetett volna gondolni, például a külföldi személyek nevéből képzett utónevek többször is szóba kerülnek, illetve a névalkotási típusok sorrendje is szinte véletlenszerűnek tűnik. Sajnos a kutatásról sem sokat tudunk meg: hiányzik az összegyűjtött anyag és a források leírása, illetve a feldolgozás módszerének ismertetése, bár a 3. oldalon annyi áll, hogy naptárakból, könyvekből, újságokból, folyóiratokból és az internetről származnak az adatok, továbbá néhány esetben szóbeli

közlésről van szó. Mindazonáltal a mű valóban hiánypótló, és sok érdekességet rejt a kíváncsi olvasók-kutatók számára.

KOZMA JUDIT
MTA Nyelvtudományi Intézet

BÁBA BARBARA – NEMES MAGDOLNA, Magyar földrajzi köznevek tára
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014. 338 lap

1. A Magyar Névarchívum Kiadványai sorozat 32. darabjaként napvilágot látott kötet (a továbbiakban: FKNT.) kétségkívül mérföldkő a magyar névkutatás történetében. Nyelvtudományunk végre letette az asztalra az első olyan általános földrajziköznév-szótárt, mely kilép egy adott tájegység, megye keretei közül, és a magyar szókincs egy speciális rétegének a bemutatására törekszik, pótolva a több évtizedes hiányt. Helynevekkel foglalkozó nyelvészeink ugyanis már igen régen, a helynévgyűjtési mozgalom korai szakaszában jelezték az efféle munka szükségességét, és a megyei kötetek szintjén el is kezdték a megvalósítást. A kiadványt minden bizonnyal más értelemben is korszakhatárnak tekinthetjük, mintegy összefoglalásaként annak, amit a 20. század helynévgyűjtési módszereivel el lehetett érni e téren. Tovább lépés a digitális adatbázisok feltöltésétől, számítógépes elemzésektől, jó esetben az adatállományok térinformatikai alkalmazásokkal való egybevetésétől várható.

A kötet mind forrásként, mind szerkesztési elveiben az Új magyar tájszótárt tekintette alapnak, és magát is tájszótárként határozza meg. Méghozzá élőnyelvi (táj)szótárként, ugyanis a történeti források földrajziköznév-anyagának a feldolgozását nem tekintette feladatának, és nem közli a különböző forrásokban kihaltak minősítettek sem. Imponáló az a forrásmennyiség, amellyel a szerzők kiegészítették az Új magyar tájszótár 1890-től 1960-ig terjedő forrásfeldolgozását. A közel 80 tétel – benne vaskos szótárak – felőleli valamennyi újabb regionális tájszótárunkat, és a helynévgyűjtésekből azokat, melyek földrajziköznév-értelmezéseket közölnek. Nagy szótáraink közül A magyar nyelv értelmező szótárával és a Magyar értelmező kéziszótárral találhatunk egybevetéseket; nyelvtörténeti, etimológiai és más szótárakkal nem. Hangsúlyozandó, hogy a kötet anyaga nem az élőnyelvi gyűjtések feldolgozásaira támaszkodik, hanem az ezek alapján megfogalmazott, illetve ezekkel párhuzamosan gyűjtött értelmezésekre. Ha majd előáll nyelvünk helynévkincsének digitális adatbázisa, az nyilván sokkal bővebb és gazdagabb szótárt eredményezhet. Természetes, mégis ki kell emelni, hogy a kötet a teljes magyar nyelvterület földrajzi közneveit tárja elénk. Igényes kivitelű, szépen szerkesztett kötetet tart kezében az olvasó, melyet könnyen kezelhetővé tesz a szócikkek alapos kidolgozása, a forrásjegyzék és az útmutató.

2. A szótári rész közel 3500 szócikkből áll. A szócikkek tartalmazzák a forrásokban előforduló valamennyi nyelvjárási alakot a hely és a forrás megjelölésével, majd a jelentés következik. Félkövér karakterekkel jól elkülönítették a több eltérő jelentést (arab számokkal), illetve a jelentésárnyalatokat (betűkkel). A címszóhoz tartozó jelentés(ek) megadása alapvetően követi az eredeti forrásban közölteket, így az esetleges furcsaságok,